

канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / А. А. Егорова. – Л., 1983. – 18 с. *Жовнірук З. Л.* Модифікації репрезентативного компонента прямої мови / З. Л. Жовнірук // *Іноземна філологія*. – Львів, 1983. – Вип. 69. – С. 54–59. *Кусько Е. Я.* Несобственно-прямая речь в современной немецкой литературе : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.04 / Кусько Екатерина Яковлевна. – Львов, 1979. – 398 с. *Мельникова Е. А.* О границах класса глаголов речи / Е. А. Мельникова // *Функционирование грамматических категорий : лингвистические исследования*. – М., 1989. – С. 94–101. *Милых М. К.* Прямая речь в художественной прозе / М. К. Милых. – Ростов-на-Дону : Ростовское книжное изд-во, 1958. – 240 с. *Михедова Л. Г.* Тематический ряд *verba dicendi* в современном английском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л. Г. Михедова. – М., 1971. – 21 с. *Сентенберг И. В.* К вопросу об употреблении и употребительности глаголов речи в английском языке / И. В. Сентенберг, А. В. Евреинов // *Исследования по романо-германскому языкознанию*. – Волгоград, 1972. – С. 57–67. *Сусов И. П.* Коммуникативно-прагматическая лингвистика и ее единицы / И. П. Сусов // *Прагматика и семантика синтаксических единиц : сб. науч. тр.* – Калинин : КГУ, 1984. – С. 3–12. *Успенская С. Ф.* Структурно-синтаксическая характеристика синтаксических конструкций с прямой речью в современном английском языке / С. Ф. Успенская // *Исследования по романо-германскому языкознанию*. – Волгоград : Волгоград. гос. ун-т, 1975. – Вып. 6. – С. 183–199. *Хисматулина А. М.* Глаголы, репрезентирующие прямую речь в современном английском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. М. Хисматулина. – М., 1975. – 30 с. *Чахоян Л. П.* Синтаксис диалогической речи современного английского языка : [учеб. пособие для ин-тов по спец. «Иностр. яз.»] / Л. П. Чахоян. – М. : Высш. шк., 1979. – 168 с. *Чумаков Г. М.* Синтаксис конструкций с чужой речью / Г. М. Чумаков. – К. : Вища школа, 1975. – 220 с. *Шевченко И. Б.* Содержательно-коммуникативные аспекты номинативов ввода прямой речи в современном английском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / И. Б. Шевченко. – Киев, 1982. – 22 с. *Amis M.* The Information. – L.: Flamingo, 1996. – 494 p. *Banfield A.* Narrative style and the Grammar of Direct and Indirect Speech. – Foundation of Language. – 1973. – Vol. 10. – № 1. – P. 1–38. *Banfield A.* Unspeakable Sentences. Narration and representation in the language of fiction. L.: Routledge. 1982. – 331 p. *Barth J.* Lost in the Funhouse. – N.Y.: Anchor Books, 1988. – 201 p. *Bissinger H.* Die “erlebte Rede”, der “erlebte innere Monolog” und der “innere Monolog” in den Werken von Herman Bahr, Richard Beer-Hofmann und Arthur Schnitzler. – Köln, 1954. – 114 S. *Coulmas F.* Direct and Indirect Speech. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1986. – 286p. *Fludernik M.* The fictions of language and the languages of fiction: the linguistic representation of speech and consciousness. – L.: Routledge, 1993 – P. 309-311. *Jahn M.* Contextualizing Represented Speech and Thought // *Journal of Pragmatics*. – 1992. – № 17. – P. 347–367. *Larson M. L.* The Functions of Reported Speech in Discourse // *A Publication of the Summer Institute of Linguistics and the University of Texas at Arlington*. – 1978. – Publication № 59. – 421 p. *Lodge D.* The British Museum is Falling Down. – N.Y.: Penguin Books, 1981.–176 p. *McEwan I.* The Comfort of Strangers. – N.Y., Penguin Books, 1989. – 127 p. *McHale B.* Free Indirect Discourse: A Survey of Recent Account // *A Journal of Descriptive Poetics and Theory of Literature*. – 1978. – № 3. – P. 249–287. *New writing 6.* An Anthology / Ed. by A. S. Byatt & Peter Porter. – L.: Vintage Original, 1997. – 546 p. *New writing 9.* An Anthology / Ed by J. Fowles & A. L. Kannady. – L.: Vintage, 2000. – 502 p. *Page N.* Speech in the English Novel. – L.: Longman, 1973. – 165 p. *Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartnik S.* A Comprehensive Grammar of the English Language. – L., & N. Y.: Longman, 1985. – 1779 p. *Sanders J. & Redeker G.* Perspective and the Representation of Speech and Thought // *Worlds and Grammar* / Ed. by Fauconnier G. – Chicago: University of Chicago Press, 1996. – P. 290–317. *Schiffrin D.* Approaches to Discourse. – Oxford, UK; Cambridge, Mass., USA: Blackwell, 1994. – 470 p. *Semino E.* Language and World Creation in Poems and Other Texts. – L.; N.Y.: Longman 1997. – 273 p. *Short M.* Exploring the Language of Poems, Plays and Prose. – L. & N. Y: Longman, 1996. – 399 p. *Sternberg M.* ‘How Indirect Discourse Means’ // *Sell R. (ed.) Literary Pragmatics*. – L.: Routledge, 1991 – P. 89–94.

БУМБУР Ю.М.

(*Маріупольський державний університет*)

РЕЦЕПЦІЯ ЗАГОЛОВКУ

У статті розглядається заголовок художнього твору, визначаються його функції, виокремлюються текстові категорії, які актуалізуються за допомогою заголовку. Продемонстровано специфіку інтерпретації заголовку на матеріалі англійського роману ХХ століття.

Ключові слова: рамковий компонент, заголовок, текстова категорія, інтертекстуальність.

Бумбур Ю.Н. Рецепция заголовка. В статье рассматривается заголовок художественного произведения, определяются его функции, выделяются текстовые категории, которые актуализируются при помощи заголовка. Демонстрируется специфика интерпретации заголовка на материале английского романа ХХ века.

Ключевые слова: рамочный компонент, заголовок, текстовая категория, интертекстуальность.

Bumbur U.N. Reception of the Title. In the given article the title of a literary work is considered, its functions are stated, the textual categories which are actualized by the title are pointed out. The peculiarities of interpreting titles are demonstrated on the material of the English novel of the XX century.

Key-words: framing component, title, textual category, intertextuality.

Метою нашого дослідження є інтерпретація заголовку сучасного роману. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань дослідження: 1) визначення функцій заголовку у художньому творі; 2) виявлення текстових категорій, які реалізуються за допомогою заголовку; 3) аналіз заголовків романів англійських письменників другої половини ХХ ст. А. Мердок та Д. Фаулза. Предметом нашого дослідження є заголовок як рамковий компонент художнього тексту. Матеріалом дослідження обрано такі романи: «Чорний принц» А. Мердок, «Вежа з чорного дерева», «Подруга французького лейтенанта»,

«Колекціонер» Джона Фаулза.

Рамкові компоненти тексту (заголовки і підзаголовки, епіграфи і присвяти, авторські передмови, післямови та примітки), з одного боку, є формою вияву авторської суб'єктивності; з другого – спробою автора наблизитися до читача, сформулювати читацьку настанову на сприйняття твору. Серед названих рамових компонентів слід наголосити особливу важливість розміщених на початку художнього твору. М. Бахтін зазначав, що начало і кінець твору – суть начала і кінця діяльності. І для різних авторів вони по-різному важливі [Бахтін 1975]. Начало, як стверджує В. Кухаренко, однаково важливе для творця художнього твору і для читача. Для автора воно позначає вступ у нову діяльність – створення художнього світу; для читача – вводить систему координат того світу, що буде розгортатися перед ним [Кухаренко 2002, с. 141]. Читацькі орієнтири, як правило, закладаються на початку книги, і роль заголовка, присвяти, передмови й епіграфа у формуванні цих орієнтирів першорядна.

Аналіз літературного твору, на наш погляд, неможливий без розгляду заголовка і тих категорій художнього тексту, які він актуалізує. Заголовок – це текстовий знак, що має фіксоване положення. Це, безперечно, сильна позиція тексту (або, навіть, «найсильніша»).

Як знак заголовок проявляє семантичну та семіотичну нестабільність:

- належить тексту та має призначення для функціонування поза ним;
- знайомить із текстом і водночас замикає його;
- за своїм змістом «прямує до тексту як до межі, та за формою – до слова» [Лукін 1999, с. 78];
- проспективно виконує щодо цілого тексту тематичну функцію (номінація), ретроспективно-рематичну функцію (предикція);
- іменує текст, відсилає до нього, та, разом з тим, є семантичною згорткою тексту.

Ці та інші властивості заголовка реалізуються при виконанні двох функцій – інтертекстуальної та внутрішньотекстової [Фатєєва 2000, с. 59].

Інтертекстуальна функція заголовка ґрунтується на його формально-семантичній автономності, а також на відносній самозрозумілості та обґрунтована тим, що всі художні тексти нині утворюють величезний масив. У цій функції він служить для орієнтації в тому масиві. Своєю чергою, багато заголовків призначені для використання окремо від текстів (у змісті, бібліотечних каталогах та різного роду довідниках). Заголовок з позиції одержувача, не знайомого з текстом, має бути віднесений до індексальних знаків (куди, як відомо, входить власне ім'я): вказує на текст (референт), але не характеризує його. Для точнішого визначення заголовка до нього додають ім'я автора, що особливо потрібно при існуванні однакових заголовків у двох чи більше авторів. Внутрішньотекстова функція ґрунтується на тому, що при сприйнятті заголовка до прочитання тексту він – індексальний знак, який у міру читання трансформується в знак умовний, після закінчення та засвоєння тексту – наближається до мотивованого умовного знака [Фатєєва 2000, с. 63].

«Перед» текстом заголовок у функції умовного знака лише «натякає» на зміст твору, а в функції індексального – вказує на текст як фізичне тіло. «Після» тексту, коли вже є версія його цільності, заголовок інформує про його значення та вказує на зміст тексту, а не на «тіло» тексту. Отже, в обох випадках заголовок – метатекстовий знак, але з різними референтами. Тому різні автори надають назву їхнім текстам або на початку, або по завершенню роботи над ними [Фатєєва 2000, с. 60].

Для нашого дослідження заголовок становить інтерес як зона автоінтерпретації, засіб вираження авторської позиції.

Як зазначає В. Тюпа, заголовок тексту – це іпостась самого твору у його адресованій читачеві авторській інтерпретації. «Авторська інтенція – це первинна інтерпретація твору з боку його автора, ... одкровення певної онтологічної реальності твору – автору і читачеві в їхній комунікативній події». На думку дослідника, однією з найважливіших інтенцій заголовка є креативна, тобто, співвіднесеність тексту з творчою волею автора як організатора комунікативної події. У випадку домінування креативної інтенції заголовок набуває оцінного відтінку, його інтерпретаційність стає явною. Первинна авторська інтерпретація, зафіксована в заголовку, невід'ємно входить до складу художнього цілого [Тюпа 2002].

Серед численних текстових категорій, що актуалізує заголовок художнього твору, ключовою є категорія модальності. Ця категорія може виявлятися в заголовку як експліцитно (через використання емоційно-оцінних слів у їхніх прямих значеннях), так і імпліцитно (крізь ретроспективне усвідомлення змісту назви після прочитання тексту). При цьому автор може висловлювати своє ставлення не тільки до проблеми чи подій, описуваних у творі, а й до героїв. Найчастіше це відбувається шляхом використання промовистих імен, зменшувальних суфіксів, постійних епітетів.

У багатьох випадках заголовок містить головне і часто єдине авторське формулювання, і тоді він стає ключем до розуміння авторської ідеї. Буває і так, що автор сам інтерпретує заголовок, пояснюючи його суть. Таке пояснення може бути вкладене у уста оповідача чи героя, рідше – від імені автора. Але це один із найлегших шляхів. Для усвідомлення важливості заголовка при аналізі художнього тексту варто припустити, що більшість творів були озглавлені авторами вже після завершення роботи над

ними. Тому читач і повинен пройти весь «письменницький» шлях створення художньої дійсності. Проходження цього шляху в значно спрощується авторськими підказками, наприклад, гіперсемантизацією ключових думок у тексті шляхом повтору заголовних слів. Багаторазово повторюване в різних контекстах, слово зазнає певних семантичних змін і утворює своє індивідуально-художнє значення. У процесі розгортання сюжету автор свідомо нарощує змістовий потенціал заголовних слів, що спрощує розуміння.

Однак автор найчастіше ускладнює процес інтерпретації з такою ж легкістю, з якою може і спростити його. У сучасній літературі дуже популярні заголовки з ускладненою семантикою, що містять символи, метафори, алегорії, алюзії. Такий заголовок є відображенням авторського бачення ситуації й усвідомлюється читачем тільки ретроспективно. При цьому для однієї категорії читачів він стає розгадкою задуму письменника, ключем до розуміння змісту тексту, для інших – не несе значеннєвого навантаження. У деяких випадках розуміння суті твору утруднене неправильним перекладом заголовка. Так, В. Кухаренко наводить приклади: «Кімната на горищі» замість «Шлях догори» (Д. Брейн), «Таке спортивне життя» замість «Таке шикарне життя» (Д. Сторі) [Кухаренко 2002, с. 109].

Розглянемо поетику заголовка одного з найкращих романів Айріс Мердок «Чорний принц». На думку Н. Кубаревої, назва роману несе в собі символічний зміст. Зовні сюжетна лінія досить проста – літній письменник Бредлі знезацька для всіх і для себе самого закохується в дочку своїх друзів, дівчинку-підлітка Джуліан. Умови, в яких відбуваються події в романі, реальні й предметні, це світ, повний предметів, вони відчутні. Але за всіма сюжетними діями і зовнішнім світом постає ще один рівень – міфологічний, і коли він відкривається, кожна деталь набуває глибокого смислу, прихованого підтексту. Назва роману може бути осмислена як «князь темряви», чи «володар мух», з яким веде діалог герой. Однак у романі виникає аналогія і з міфом про Аполлона й Ерота, античних міфологічних мотивів набагато більше. Роман є глибоко метафоричним. Для Бредлі Аполлон і Ерот осмислюються як єдність мистецтва й любові. Він осягає цю велику єднальну силу творчості й любові [Кубарева 2002, с. 123 – 125].

Аналіз заголовків романів Джона Фаулза показує, що всі вони виступають актуалізаторами текстових категорій зв'язності та перспекції. Наприклад, назва роману «Мантиса» незвичайна та оригінальна. Вона одразу привертає увагу читача, змушуючи його замислитись про сенс заголовка. Крім того, слово «мантиса» виступає ключовим для розуміння глибинних змістів роману, і єдина авторська примітка, яку зустрічаємо в тексті, присвячена розтлумаченню саме цього поняття: «*Мантиса – додавання порівняно малої важливості, особливо до літературного тексту чи міркування*».

Колекціонер – людина, яка приробирує й систематизує однорідні предмети, що становлять науковий, художній, літературний і т. п. інтерес. Герой однойменного роману Клег – соціальний тип і соціальний символ. «Колекціонер» – один з улюблених метафоричних концептів письменника. Як підкреслює Джен Релф, «згубна перекоченість колекціонера» є невідступною ідеєю Фаулза, тією низкою, що спрямовує і формує його творчість. Клег – архетип усіх колекціонерів живої природи [Релф 2002, с. 21]. У своєму есе «Невидюче око» письменник говорить, що роман «Колекціонер» написаний для того, щоб висловити ненависть до збочення, названого колекціонуванням [Фаулз 2002, с. 381].

Ефект зв'язку постає здебільшого, за допомогою повторів заголовних слів у тексті. Наприклад, слово «колекціонер» в однойменному романі вжито понад 15 разів. Аналізуючи твір, О. Козюра зазначає: «Вже сама назва містить певне семантичне навантаження, внутрішню приховану метафору: «колекціонування» постає метафоричним означенням соціальної ситуації, додає ваги її філософсько-поетичному осмисленню» [Козюра 2006, с. 7].

Назва роману «Жінка французького лейтенанта» виступає актуалізатором одразу кількох текстових категорій (інформативності, антропоцентричності, зв'язності, перспекції). Ми вважаємо, що основною функцією назви роману є формування читацьких сподівань. Як стверджує В. Кухаренко, «завдання заголовка як першого знака твору – привернути увагу читача, встановити контакт із ним, спрямувати його чекання-прогноз» [Кухаренко 2002, с. 109].

Джон Фаулз, як і багато сучасних авторів, найчастіше обігрує схеми масової літератури з метою заінтригувати читача, створивши враження, ніби перед ним звичайний розважальний текст, щоб потім обманути його сподівання і запропонувати нову систему значень та мотивувань [55, с. 9]. Назва «The French Lieutenant's Woman», безперечно, зацікавить не тільки тих, що вже знайомі з інтелектуальною прозою Д. Фаулза, а й масу читачів, що бажають прочитати еротичний роман. Тому, на наш погляд, рекламна і контактостворююча функція заголовка тут очевидна. Інша справа, що читач не знайде в романі відвертих еротичних сцен. Формування ефекту несправджених сподівань – частина звичної для Д. Фаулза гри з читачем.

Уже на перших сторінках автор знайомить нас із персонажем – подругою французького лейтенанта («*They call her the French Lieutenant's ... Woman*»). І далі: «*But I'm intrigued. Who is this French lieutenant?*». Не називаючи імені головної героїні, автор привертає до неї увагу та зацікавлює.

Заголовкове слово пронизує увесь текст, зв'язує його. При цьому з ним самим неминуче відбуваються семантичні зміни, які ведуть до створення індивідуально-художнього значення. Усвідомлення цього значення читачем відбувається ретроспективно, при поверненні до заголовка, при закінченні тексту.

Метафорична назва збірки «Вежа з чорного дерева» вводить читача у світ проблем, ключових для автора. Ще в середині минулого століття поборники чистоти мистецтва в суспільстві приземленого розрахунку й практицизму, захищаючи високі духовні скарби від агресивного нігілізму та моральної байдужості, запропонували, як їм здавалось, універсальну формулу їх спасіння – «вежу зі слонов'ї кістки», що мала стати надійним прихистком для справжнього мистецтва й митця-нонконформіста. Прихильники такої теорії, від французьких поетів-парнасців і Г. Флобера до американського письменника Г. Джеймса, на власному досвіді відчули внутрішні суперечності цієї духовної утопії. Природне бажання митця порвати з бездуховною повсякденністю призводило до розриву з самою реальністю, природне небажання вимірювати цінність мистецтва примітивною прагматикою «корисного» обернулося на індивідуалістичне гасло «мистецтво для мистецтва», і гордовитий образ «вежі зі слонов'ї кістки», яка мріялася неприступною фортецею духу, нерідко ставав синонімом виморочної декадентської міфотворчості [Павличко 2001].

Понад те, заголовок роману реалізує категорію локально-темпоральної віднесеності. Так, поїздка Девіда Вільямса, художника й мистецтвознавця, до живописця Генрі Бреслі, здається, не обіцяла нічого особливого: автор передмови збирався уточнити у відомого майстра деякі відомості для свого майбутнього есе про нього. Але незвичайна атмосфера старої ферми, загубленої у віковичних лісах, незбагненні, на перший погляд, стосунки її жителів перевернули всі уявлення Вільямса, завдали дошкульного удару по його упередженнях, а головне – по його поглядах на мистецтво й свою роль у ньому. Котміне у «Вежі з чорного дерева» – наче чарівний замок з кельтського епосу, куди прибув «мандрівний лицар зразка 1973 року», і це романтична утопія, Телемське абатство в мініатюрі, де 80-річний художник і його 20-річні учениці невтомно працюють, удосконалюють себе й свої знання про світ, дбають про інших. Експатріант і вічний бунтівник проти традицій, самітник із Котміне Бреслі, як зрозумів Вільямс, щасливий насамперед тим, що ніколи не втрачав відчуття тісного контакту з життям, тоді як його власне мистецтво (Вільямс – абстракціоніст) – це «вежа з чорного дерева», де ховаються від гострих проблем буття духовні карлики й боягузи. Старий Бреслі – живе втілення історії мистецтва ХХ століття, але його думки й праця належать прийдешньому, Вільямса ж чекає лише «невблаганність нинішнього дня» [Павличко 2001, с. 387].

Слід зазначити, що в аспекті нашого дослідження вважаємо перспективним проаналізувати заголовки творів сучасної літератури, які ще є маловивченими. Наприклад, дуже цікавим є звернути увагу на твори сучасних ізраїльських авторів, яким не приділено уваги у вітчизняному літературознавстві.

Література

- Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1975. – 470 с. Долинин А. Паломничество Чарльза Смитсона / А. Долинин // Фаулз Д. Подруга французского лейтенанта. – М. : Правда, 1990. – С. 3 – 19. Козюра О. В. Проза Джона Фаулза : аспекти постмодерністської інтерпретації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / О. В. Козюра. – К., 2006. – 20 с. Кубарева Н. П. Зарубежная литература второй половины XX века / Н. П. Кубарева. – М. : Москов. лицей, 2002. – 208 с. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – Одесса : Латстар, 2002. – 292 с. Лукин В. А. Художественный текст : основы лингвистической теории и элементы анализа / В. А. Лукин. – М. : Ось-89, 1999. – 112 с. Павличко С. Джон Фаулз. Життя як магичний театр // Зарубіжна література. – К. : Основи, 2001. – С. 359 – 391. Релф Д. Введение // Фаулз Д. Кротовые норы. – М. : Махаон, 2002. – С. 9 – 22. Тюна В. И. Произведение и его имя // Литературный текст : проблемы и методы исследования : аспекты теоретической поэтики. – М. : Тверь, 2002. – С. 112 – 116. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или интертекст в мире текстов / Н. А. Фатеева. – М. : Наука, 2000. – 280 с.

ВЕЦКУР Т.А.

(Волинський інститут економіки та менеджменту)

СЕКВЕНЦІЙНИЙ ХАРАКТЕР ІНСТРУКТИВНОГО ПОВЧАЛЬНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті розглядається секвенційність як одна з характерних особливостей інструктивного повчального дискурсу. На основі прикладів з художніх творів проаналізовано два види секвенцій – логічні та хронологічні, їх структуру та мовні засоби вираження.

Ключові слова: інструктивний повчальний дискурс, секвенція, логічний зв'язок, хронологічна послідовність.